2009

Banícka Marianka 1859 – 2009 alebo po stopách histórie priemyselnej ťažby a spracovania bridlice

Ján Sand, Roman Lehotský, Jozef Kráľ

mar 17, 2015

995 0

Bridlice. Zaujímavá hornina, ktorá má niekoľko farebných podôb a mnoho užitočných vlastností. Používala sa na pokrývanie striech, dláždenie nádvorí a dielní manufaktúr, vyrábali sa z nej školské a obchodnícke tabuľky, slúžila ako stavebný materiál. Vyrábali sa z nej ozdobné parapety, obklady, dosky pre biliardové a kriažinské stoly a iné výrobky. Ešte v dvadsiatom storočí sa rozdrvená podložka v gumárenskom a gramofónovom priemysle.

Máloktó vie, že obec Marianka v okrese Malacky, známa ako najstaršie pútnické miesto v bývalom Uhorsku, má bohatú banícku históriu. Bridlica z Marianky dostala pomenovanie „marianska bridlica", vyleštením získala čiernu farbu pripomínajúcu ten vzhľad mramor, a preto ju nazývali aj „*černý mramor*". Výrobky z „marianskej bridlice" boli známe v celej Európe, Orieneť, ale aj Amerike. Výrobky z „marianskej bridlice" získali striebornú medaily na svetovej výstave v Paríži roku 1867.

Rok 2009 je jubilejným rokom pre baníctvo v Marianke, pretože uplynie 150 rokov od začatia priemyselnej ťažby a spracovania bridlice. Aj preto týmto prispevkom chceme vzdať hold ľuďom jedinečnej nerudnínej baníctvu v Malých Karpatoch, dovtedy známemu aj ako horstvo, kde sa kedysi ťažilo zlato, striebro, antimón, ale aj mangán.

Z geologického hľadiska sa „marianske bridlice" zaradujú do Mariánskeho súvrstvia Borinskej jednotky, ktorá dosahuje hrúbku 400 – 500 metrov. Ide o silenitiť bridlice tmavočervej až čiernej farby s uhoľnatým pigmentom, ktorý okrem tmavého sfarbenia spôsobuje ich matný až hodvábny lesk. Sú dokonale štiepateľné a rozpadajú sa na tenké doštičky. Na plochách bridlíc nastupujú sa často nachádza pyrit. Počas ťažby v nich bolo nájdených mnoho krajných skamenených hlavonožcov – amonoov a belemnitov, starých 180 miliónov rokov. Známe sú aj zrudnené marianske manganové bridlice, v povrchovej zóne žltohnedej až čokoládovo-hnedej farby. Nachádzajú sa v nich šošovkové telesá a lavce tmavosivej, čiernej až hnedo-čiernej sedimentárnej rudy, hrubé 5 – 8 metrov. Ich ťažba prebiehala v Borinke, Stupave, Lozorne a Jablonovom (od roku 1874) a bola ukončená v roku 1945.

Komplexná publikácia o histórii baníctva v Marianke neexistuje. Bádateľsko-výskumnou činnosťou nálezu spolku v archívoch, knižniciach a v odborných časopisoch sa nám podarilo získať mozaiku jeho histórie. Niekoľko informácií o baníctve sme získali z knihy P. Xavéra Sta-nislava Čika „Dejiny Mariatálu" z roku 1942, ktorý popisuje históriu pútnického miesta od jeho vzniku až do roku vydania knihy. Autor sa o baníctve zmieňuje v niekoľkých vetách v kontexte opisovaných udalostí histórie pútnického miesta, informácie sú veľmi zaujímavé, ale nepodarilo sa nám ich zatiaľ bližšie overiť. Na str. 106 uvádza: „*Kedže boly v Mariatáli bane na rudu, mariatálski paviníri tešili sa zo ochrane cisárovej. Zato, že dovolili na svojom majetku tieto bane obnoviť, ozskázal r. 1535 cisár Ferdinand bratislavskému grófovi Jánovi Kereczényimu, aby dával pozor a chránil mariatálskych paviníov. Aj cisár Rudolf I. oslobodil kňazov r. 1591 od desiatoku a poplatkov.*" Informácia o tom, že už začiatkom 16. storočia boli v Mariatáli bane na rudu (bridlica alebo nejaká iná surovina napr. manganová ruda?). V tom čase môžeme predpokladať vznik chotárneho názvu „Bane" alebo „Na baniach". Táto časť chotára sa nachádza v juhovýchodnej časti obce nad kráľovou cestou. V citovanom texte uvádzané slovo „obnoviť" môže znamenať, že určitá banská činnosť bola v obci vykonávaná už pred rokom 1535! Autor napr. na str. 18 uvádza, že: „*Vznesť obce nastal v prvej štvrti XVIII. storočia, keď roku 1711 vyvolil si ostrihomský arcibiskup kardinál Kristián August, mariatálsky kláštor za svoje letovisko. Bol náročnosti saskej. Za neho sa pristavovalo viac cudzincov. I otvorenie bridlicových bani privábilo cudzincov, ktorí sa však väčšinou odsťahovali, keď boly bane zatvorené.*" Tého informácia je veľmi zaujímavá! Hovorí o otvorení bridlicových bani, bridlice však nešpecifikuje ich miesto. Bola tým miestom v súčasnosti objavená stará bridlicová baňa v Mariánskom údolí? Logika hovorí, že áno, pretože v rokoch 1723-1729 sa v jej blízkosti postupne stavali mariánske kaplinky a baňa bola asi zatvorená. Či tomu tak bolo skutočne, zatiaľ nevieme. Ďalej na str. 19 uvádza, že: „*Po odchode paviníov z Mariatálu r. 1786, tamojší administrátor expaviín, zapisuje v knihe pokrstených latinsky Maria Vallis. Neskorší farári podľahli v tomto ohľade už patrónovi a panským správcom bridlicových bani a pilu pravidelne už len Mariatál i pre obec.*" Na str. 85 uvádza, že: „*Z neskorších zpráv o týchto kapinkách sa dozvedáme, že r. 1860 boly pokryté šifrom na náklad francúzskej spoločnosti, ktorá vlastnila šifrové bane.*" (Pozn. autor mal na mysli šesť mariánskych kaplniek v Marianskom údolí. Tu sa potvrdzuje už známa informácia o vlastníctve bane francúzskou spoločnosťou pod vedením Eugéna Bontoux.)

Na základe uvádzaných informácií môžeme sa oprávnene domnievať, že určitá banícka činnosť v obci bola vykonávaná už koncom XVI. storočia, ale hodnoverne tieto informácie ne-máme t. č. doložené. Je škoda, že autor nevuádza bližšiu špecifikáciu miesta ťažby uvádzaných surovín, ale to nebolo cieľom jeho knihy. Môžeme predpokladať, že lokalit na ťažbu bridlice alebo rudy (?) v katastri našej obce bolo viac, ale zameriame sa na najznámejšiu lokalitu a podnik, ktorý svojimi výrobkami na desaťročia presiahli naše obec nielen doma, ale po celom svete.

Podnik vznikol v okolí tzv. „*Šifrový jamy*", ktorá sa nachádzala v severovýchodnej časti obce a bola už dávno známa miestnemu obyvateľstvu pre povrchovú príležitostnú „ťažbu – lámanie" bridlice s použitím na dlažby, obklady, oplotenia, opornú múrky alebo na stavbu pivníc. Medzi „miestnymi" sa vžil nemecký preklad slova šifer – schiefer, ktorý sa v spojitosti s postupne líbenou jamou z pôvodného povrchového lámania bridlice „premiesol" do slovného spojenia. Z pôvodného povrchového lámania bridlice sa postupne vytvárala jama. Na jar roku 1865 dosiahla hĺbku 15 až 30 klafterov, šírku 25 a dĺžku 50 klafterov. Miera, označovaná ako klafter bola viedenská siaha. Bolo to cca 189 cm, teda rozmery lomovej jamy boli nasledovné a zároveň aj účtyhodné: bola hĺbková od 28,5 m do 58 m, šírková asi 48 a dĺhá 95 m! Podľa profesora horníctva v rých rokoch svojou šírkou a hĺbkou prekonala moravské i slezské lomy!

Keď sa zvesti o množstve a kvalite „mariánskej bridlice" rozchýrili mimo obec, miesto sa stalo stredobodom záujmu najskôr prieskumníkov a neskôr ťažiarov. Odstránením vrchných vrstiev sa narazilo na kvalitnejšiu surovinu, a preto začiatkom šesťdesiatych rokov 19. storočia vybudovali majitelia priamo na nálezisku podnik na priemyselnú ťažbu a spracovanie bridlice, ktorý mal charakter veľmi výkonnej továrne. Na okraji ťažobnej jamy bolo rozmiestnených niekoľko objektov delní na jej spracovanie, vybavených na tú dobu moderným technickým zariadením. Kancelárie vedenia podniku sa nachádzali v samostatnej budove približne 200 metrov ďalej. V sezóne podnik zamestnával 200 až 300 ľudí. Bol to prvý podnik svojho druhu v rakúskej monarchii, ktorý vyrábal kvalitnú výrobku úspešne konkurował stredoeurópskym podnikom.

Zakladateľom podniku bol v roku 1859 francúzsky finančník a podnikateľ Eugène Bontoux (1820, Miscon – 1904, Cannes). V roku 1867 Bontoux podnik predal za 600 000 zlatých „Bratislavskej spoločnosti, účastinná spoločnosť", založenej v roku 1842 pod pôvodným názvom „Pressburger Sparkasse", na čele s grófmi František Zichym a Antonom Szécsenym. Asi s jemu vlastnou prezieravosťou si ponechal funkciu riaditeľa. Môžeme len predpokladať, že svoje kontakty a skúsenosti využil v roku 1867 účasťou vlastnej firmy na IV. svetovej výstave v Paríži, kde vyhrali „z „mariánskej bridlice" získali striebornú medailu! Možno k výške predaj-nej ceny podniku prispel aj tento významný úspech, ale či tomu tak bolo naozaj, sa už nedozvieme.

Ako sa bridlica ťažila? Technológia ťažby bridlice v mariánskom nálezisku nie je v dostupnej literatúre bližšie popísaná. Niekoľko dobových prekresieb jej ťažby a spracovania nájdeme v maďarskom týždenníku Vasárnapi Ujság z roku 1865. Môžeme sa však domnievať, že sa pravdepodobne veľmi neliišia od technológie ťažby používanej v bridlicových baniach na severnej Morave, v oblasti Nízkeho Jesenika, kde hlavnú rozvoj ťažby a spracovania bridlíc nastal v druhej polovici 19. storočia, keď bola bridlica ťažená v niekoľkých desiatkach bani a lomov. Rozdiel medzi mariánskym a moravskoslezskými ložiskami je v uložení bridlicových vrstiev. Tieto sú v oblasti moravskoslezskeho kujmu uložené pod úhlom 90°, mariánska bridlica je ukladaná pod úhlom 10° až 30°.

Praktický od založenia podniku sa bridlica ťažila (lámala) banským spôsobom výluče pod povrchom v horizontálnych ťažobných rezoch do severnej steny ťažobnej jamy. Ich dĺžka dosahovala aj niekoľko sto metrov a tieto boli postupne rezané zo dna ťažobnej jamy pri jej prehĺbovaní. Hlavná odvoľovlivosťa ťažiba v roku 1898 dosiahla dĺžku až 750 metrov! Asi ťažká a namáhavá musela byť práca banika (lamača), ktorého základnými pracovnými nástrojmi bolo kladivo a sekáč (železko)!

Predpokladáme, že najskôr bola vyrúbaná horizontálna štiblia, ktorá bola v ložisku rozširovaná. Pri dobývaní horniny sa používal strelný prach vložený do vrtov hlbených za pomoci ručných vrtných kladiv, ocelové pádidlá (paziye), kladivá a sekáče (železka). Z „rubaniny", ktorá sa získavala pri budovaní štiblie a v ložisku, sa na štiepanie používalo len asi 10 – 20% bridlic, zostatok bol odpad, ktorý sa zakladal v bani, aby sa zodvetal. Kvalitné kusy nalámanej bridlice na ďalšie spracovanie boli vyvážané (ručne vytláčané) zo štiblie na vozíkoch úzkokoľajnej železnice do ťažobnej jamy. Denne sa vyžímalo cca 15 kubických klafterov horniny, z ktorej sa získalo priemerne 700 litrovových bridlicových kusov. Ročná ťažba bola dneľných 6,751 m3 (vyťažilo sa teda 101 m3 horniny) a 700 litrovcových kus predstavuje dneňných 1323 m2.

Nalámaná bridlica bola dopravovaná vo vozíkoch na povrch z ťažobnej jamy pomocou slinných lán ľeriavovej kladky dvoch parných strojov. Následne ju odviezli do štieparne, kde sa bridlicové platne štiepali pomocou veľkých štiepačiek a kamenných kladiv. Vo výrobni pracovalo celkom 5 parných strojov v síle 120 koní. Muži tu bridlicu triedili a ručne štiepali. Potom na pracovných stoloch podľa šablón nakreslili obrysy výrobku a na vodľajšom pracovisku na jednoduchých sekacích strojoch, poháňaných transmisiou, vysekali hrubý tvar výrobku. Pomocou horizontálne uložených brúsnych kotúčov ženy zarovnávali okraje, brúsili a leštili povrch tabuliek. Pri kaštóm zo šiestich strojov pracovali štyri ženy, ktoré sa chránili pred prachom šatkami a súkennými šálmi. Prach nasávali ventilátory do kanálov pod podlahou dielne.

Pôvodným výrobkom podniku bola stredná krytina, ale najkvalitnejšiu surovinu približne od roku 1863 začal podnik spracovávať na nárožnejší a drahší výrobok, ktorý sa na dlhé roky stal jeho hlavným produktom – bridlicové školské pláacie tabuľky. Bridlicové tabuľky pre školákov sa vyrábali do drevených rámov z mákového dreva, ale aj do ozdobných rámov z tvrdého dreva, zinku alebo mosadze. Ich neodoleateľnou súčasťou bola zahrotená tyčinka z tvrdej bridlice tzv. „grifel", zvyčajne privázaná špagátikom k tabuľke, pomocou ktorej sa na tabuľku písalo. Jeho tieła stopa sa dala na čiernom podklade dobre čítať, ale aj farbo zotrel mokrou hubkou alebo handričkou. Spotreba tabuliek rýchlo rástla. V dielňach podniku sa ich vyrábalo v roku 1864 denne okolo 8 000 kusov! Tabuľky sa vyvážali až do Juhnej Ameriky, Anglicka a Orientu.

Okrem strednej krytiny a školských pláacích tabuliek podnik produkoval aj ďalšie výrobky, napr. ozdobné tabuľky, dláždiče, obkladacie tabule na nábytok, schody a pod. Tieto boli vyvážané do celej Európy, ale aj na Blízky východ a do Severnej Ameriky. Veľké množstvo bridlice sa exportovalo pre Dunaji ad do Srbska. Z najkvalitnejšej surovinu sa vyrábali starostlivým hladením veľké podkladové dosky na biliardové stoly, platne na kraji-rické stoly, ktoré sa vyvážali aj do vzdialenej cudziny, najmä do Anglicka a Francúzska. Dobrá surovina a vyspelé spracovanie zaručovali podniku prosperitu na niekoľko desaťročí.

Koncom 19. storočia Zaťa produkcia i počet robotníkov klesať. Roku 1894 tu robilo elite 60, o šesť rokov neskôr iba 49 zamestnancov. Otme-dzovanie výrobky i zaťinajúci úpadok podniku mali viacero príčin. Začala na rozvíjať hromadná mechanizovaná výroba veľmi kvalitnej škridlice, ktorá sa ľahšie kládla, ale predovšetkým bola ovela lacnejšia. Začiatkom 20. storočia sa objavujú aj ďalší konkurenti bridlice: cínovozemná, lahká azbestocementová krytina a plech. Hlavný produkt podniku – bridlicové školské pláacie tabuľky – boli postupne „vytláčané" priemyselne vyrábanými papierovými zošitmi, a tak sa začiatkom prvej svetovej vojny pr vuce ako polstoročnej prevádzke končí éra slávneho podniku, priemyselná ťažba a spracovanie bridlice v Marianke. V medzivojnovom období bolo niekoľko pokusov o jeho oživenie, ale s malými výsledkami. V súčasnosti už perspektívna obnovena ťažby a spracovania bridlice neexistuje. Z bývalého slávneho podniku nezostalo už skoro nič. Lokalita od zániku podniku celé roky postupne pustla, jej okolie sa stávalo neriadeným miestnym smetiskom. V súčasnosti už len malá časť severného okraja bridlicovej steny bývalej „šifrovej jamy" pripomína slávne časy. Aj „šifrová jama" – je už minulosťou. Štiblie so zvyškami zariadení boli zanesené hlinou, ktorá do nej prišla už pri roku 1967 spolu s vodou z „mokrej linky" susedného kameňolomu. Kalná voda s nepoužitelnou kalovou frakciou kameniva prišla ad dovtedy, kým sa jama úplne nezaniesla.

Necitlivou likvidáciou „šifrovej jamy" bola nenávratne zničená významná geologicko – paleontologická lokalita, ktorej sa venovalo zo strany odborníkov viac pozornosti, ako napr. všeobecne známemu chránenému nálezisku Sandberg. Miesto roky navštevovali exkurzie, školské výpravy, naši a zahraniční paleontológovia a geológovia a výbec obdivovateľia prírody.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia iniciatívu na záchranu lokality vyvíjali najmä ochranárske organizácie z Bratislavy, ale ich snaha zostala s kompetentných bez odozvy. Rovnako tak, ako jej zaradenie do Špecializovaných exkurzných trás v okolí Bratislavy (ekvivalent Barrandienu pri Prahe) alebo návrh na vyhlásenie chránenej geologickej lokality. Lokality preslávili nálezy skamenelín, hlavne vymretých druhohorných hlavonožcov – amonitov a belemnitov – morských živočíchov z obdobia Iasu, starej vekovej formácie geologického obdobia jury – teda asi spred 180 miliónov rokov! A naši sa veru v Marianke aj ako úžomky v bridlici, ale aj ako neporušené fosílie. Tieto elite aj v súčasnosti sú odborníkmi jedinečných paleontologických expozícií európskych múzeí a inštitúcií, napríac ich je vo Viedni a Budapešti. Mnoho odborných prác sa venovalo štúdiu skamenelín z Marianky. Najznámejšou z nich je „*Fauna der Dachschiefer von Mariathal*" z roku 1899 od F. X. Schäffera.

Významné obdobie histórie ťažby a spracovania bridlice v Marianke bolo dlhé roky neznáme. Vyplnil túto medzeru v histórii sa podujala v roku 2006 skupina nadšencov založením občianskeho združenia Spolok Pernum Mariánka, ktorého hlavným cieľom je bádateľsko-výskumná činnosť zameraná na zdokumentovanie histórie a propagáciu bývalej ťažby, spracovania a využitia bridlic v Marianke a okolí, ďalej histórizu, súčasnosť a prírodu obce Marianka a jej širšieho okolia. Od septembra 2007 je spolok Denom Záhorska banickych spolkov a cechov Slovenska. O nadej činnosti informujeme v spolkovom spravodajcovi Mariatál (od r. 2008 pod novým názvom Mariansky Pernum), ktorý vydávame s dvojmesačnou periodicitou a na webovej stránke spolku www.marianka.eu.

V súčasnosti vyvíjame iniciatívu za záchranu starého banského diela v pútnickom údolí, pravdepodobne najstaršieho banského diela v Marianke a jediného zachovalého starého banského diela na ťažbu bridlice banským spôsobom na Slovensku, ktoré pravdepodobne pochádza zo 16. – 17. storočia. Predpokladáme, že v 1. etape sa nám podarí vybudovať vstupný portál, ktorý zabráni devastácii bočných stien a klenby vstupu do bane. Portál bude z materiálu, ktorý zodpovedá historickému charakteru pamiatkovej zóny a jeho charakter nebude v rozpore s architektúrou blízkych mariánskych kapiniek. Uzatvorenie portálu mrežovou, resp. plnou výplňou bude konzultované s odborníkom na saníciu vlhkostných pomerov. V 2. etape, ak sa rozhodne o sprístupnení štiblie pre verejnosť, bude potrebné vstup do podzemia z zadnej časti vstupu prekryť z bezpečnostného hľadiska mreňou, výhodnejší rebrík, po ktorom sa bude vstupovať do štiblie a celú baňu osvetliť.

Jednou z hlavných úloh spolku v roku 2009 z príležitosti 150 rokov začatia priemyselnej ťažby a spracovania bridlice v Marianke bude organizovanie odborného seminára s medzinárodnou účasťou pod názvom „*Bridlice – černy mramor v strednej Európe*", ktorý sa bude konať 3.- 4. júna 2009. Súčasne pripravujeme niekoľko sprievodných akcií a aktivít, napr. vydanie brožúry o histórii baníctva v Marianke, podujatí príležitostnej poľaštky, podlovej personalizovanej známky a výstavu dobových pohľadníc a starých máp obce.

To sú naše konkrétne prípravy k záchrannému histórie Marianky baníckej.

(Pozn. redakcie: Autori prispevku sú Členmi výboru Spolku Permon Marianka.)

Predchádzajúci článok
Sto rokov od narodenia Ľudovíta Nováka

Ďalší článok
Skalické svadobné tety

SÚVISIACE ČLÁNKY VIAC OD AUTORA

Chanoci (bušiak) nočný v katastri Skalice – PhDr. Viera Drahošová – RNDr. Eva Kaliňová

Ľudovít Oláník v službe rodnej Skalici

Dagmar Karisová Spomienky na sobotištiské „lekvare"

Objednávka

Časopis

Banícka Marianka 1859 – 2009 alebo po stopách histór

Vaše meno (povinné)

Vaše Priezvisko (povinné)

Váš email (povinné)

Ulica (povinné)

Mesto (povinné)

PSČ (povinné)

Predmet

Správa pre nás

Odoslať

ZÁHORSKÉ MÚZEUM SKALICA

Záhorské múzeum v Skalici
Námestie slobody 13
909 01 Skalica

tel.: +421 (0)34/6644230
e-mail: zahorskemuzeum@zahorskemuzeum.sk
zahorskemuzeum@upa-tt.sk
@zahorskemuzeumvskalici
@zahorskemuzeum
IBAN: SK2481800000007000500998

Otváracie hodiny

jún – september

pondelok – piatok:	8.00 – 16.00 na telefonický objednávku min. 3 dni vopred
sobota – nedeľa:	zatvorené

október – máj

pondelok – piatok:	8.00 – 16.00 na telefonický objednávku min. 3 dni vopred
sobota – nedeľa:	zatvorené

Zasielanie noviniek

Ak si želáte byť informovaný o pripravovaných výstavách a iných aktivitách, prosím, zadajte vašu e-mailovú adresu:

@

Odoslať

Alebo využite RSS kanál

© 2014 - 2018 Záhorské múzeum Skalica / Vyrobila #media - reklama